

A rosszal színültig telt világegyetem

Darvasi László: *Neandervölgyiek*

Magvető, 2024

A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia 2024. ápr. 24-ei székfoglalóján a legutóbb Artisjus Irodalmi Nagydíjjal kitüntetett neves író, Darvasi László a Magvetőnél megjelent *Neandervölgyiek* című háromkötetes, grandiózus, 1704 oldalas nagyregényéről beszélt, illetve arról, hogyan születik meg a nagyelbeszélés. Napjainkra a posztmodern szövegirodalma után a szerzőkből elemi erővel tört fel az önreflexív történelmi, családi múltról szóló mesélő kedv, mely számos alkotással ajándékozta meg az olvasókat. A tárgykört leszűkítve: a holokauszt magyar szakaszának 80. évfordulóján a 20. sz. iszonyatáról már olyan maradandó emlékéllátásokat tudhatunk magunkénak, mint Kertész Imre *Sorstalansága*, Zoltán Dénes *Orgiája* és ikerpárja, az *Ólomszív*, Nádas Péter *Világló részletek* című műve vagy Tompa Andrea *Sokszor nem halunk meg* című regénye. A fikciósított személyességet paradox módon elsősorban Kertész Imre: *A boldogtalan 20. század* című esszéjének alapállása inspirálta, mely szerint „nemrégiben a szenvedést: az emberi sors megalázását és elszenvetését még a legmélyebb tudás forrásának tekintették, amely nélkül alkotás nem képzelhető el. De számúzték a szenvedést a tömeggyilkosok színtereire, légerekbe vagy rendőri kihallgató szobákba vagy pornófilmekbe.” A szenvedés átvérezte a 20. századot, már 1930-ban Móricz Zsigmond azt írta lányának, Virágnak: „voltaképpen csak azt lehet leírni, ami fáj. Ami megsebez, s ami bosszú.” Az említett művek szerzőiben természetesen nem a bosszú munkált, hanem a nagyrészt személyesen megélt borzalmas valóság teremtődött újra általuk.

„Mert nincs olyan magánügy, ami ne lenne befűzve a közös tudásba. A biológiai közösbe, földrajzi közösbe, etnikai, vallási, historikus, nyelvi, kulturális közösbe” – vallja Nádas Péter a *Planetáris hipokrizis* című zürichi beszédében (*Magyar Hang*, 2024. szept. 13–14.). S ezek a részben önvalomások szükségszerűen feloldozásként is szolgálnak. Ám ami az irodalom legnagyobb varázslata, az az, hogy a kertészi „számúzott nyelv” az alkotók révén mégis megtalálja egyéni hangját, formáját, a szellemiséget, a szemléletet, az ábrázolásmódot, a prózapoétikát. S mindez a szenvedésben gyökerezik. Ennek lehetünk tanúi a Darvasi regényfolyamában való elmerüléskor is. Úgy vélem, nem véletlen egybeesés, hogy az ideai Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál hívószavaként Matthieu Berton, a Francia Intézet új igazgatója a „réflexiont” nevezte meg, mondván, hogy a „réflexion tükröződést is jelent, az irodalom pedig a lélek tükre”.

Ezzel mintegy megragadhatjuk a *Neandervölgyiek* műfaját is. Darvasi a szeptemberi PécsLiten kiemelten beszélt arról, hogy a Lélek működése nélkül nem tudta volna megírni ezt a könyvét, melyben a legtöbbet tudott elmondani az emberről, az emberi lélekről. A regény recepciója – minden bizonnyal az oldalszám riasztó mérete miatt – egyelőre eléggé mérsékelt, s a műfajmeghatározás is bizonytalanságot hordoz. Bocsik Balázs a *Literán* (08. 03.) „történelmi nagyregényként” aposztrofálja, hozzátéve, hogy a „történelmi anekdotától a bűnügyi történetig minden megtalálható” ebben a jelenetekből összeálló „feldolgozásgyűjteményben”. Radnóti Sándor kritikája (*revizoronline*, 2024. júl. 9.)

A történelem alatt címmel közelebb visz a meghatározáshoz. Helytállóan írja, hogy „Darvasi prózaköltészete elsősorban a hangsúlyozottan mindennapi emberek nem mindennapiságában mutatkozik meg” a történelem kerekjei alatt. Ez a mintegy tíz év alatt született nagyepika valójában „portré-panoráma”. Erről árulkodik az ábrázolt karakterek száma is, 1908 és 1957 között 8-9 család három generációját követhetjük nyomon, és mintegy 80-90 szereplő sorsát. Sz. Bíró Zoltán a *Könyves magazinban* (2024. jún. 8.) elméretezi ezt a számadatot: 3-4 családról és 300 szereplőről beszél, tévesen. Radnóti Sándor megállapítása azonban helyes, hogy Darvasi őrzi a nagy regények örökségét, mely szerint „minden emberi élet regény, a szereplők egyenrangúak” [...], s ha mégis van főszereplője a műnek, az kétségtelenül Sós Erna. Hatalmas nőalak, aki a legtöbbit teszi a regény roppant ember-galériájában.” A Darvasival készült egyik interjúban (*Revizor*, 2024. szept. 2.) Marton Éva „kis történetekből építkező hatalmas regényfolyamról” beszél. Való igaz, hogy az egyes jelenetek közül néhány már korábban megjelent különböző folyóiratokban tárcanovellaként, csak egyet említek: a *Székelőföld* 2022. januári számában (akkor még a munkacím aláírással: „halhatatlanok”), a *Tibi bácsi jó kezekbe kerül* című tipikusan darvasis, életés, érzéki, humoros írását, ami aztán az I. kötet 178-185-ig terjedő oldalain kerül újra elénk. Végezetül hagyatkozzunk magára a szerzőre, aki több helyütt is hangsúlyozta, hogy a *Neandervölgyiek* nem a történelemről szól, az csak makett, díszlet. „Az emberi sors egyediségét igyekeztem ábrázolni, ebbe belefér, hogy családregény, fejlődésregény, történelmi regény. Panoráma.”

A könyv címe, amely Radnóti Sándornak fejtörést okozott, magából a regényből nyer magyarázatot, mintegy hat utalást találhatunk rá. Az I. k. 55. oldalán Kollowitz Endre gróf idézi fel Gál tanár úr egy filozofikus állítását: „Árnyékok vagyunk a barlang festett falán. Ősemberek.” Majd

a gróf lánya, Karolina mondja az apjára: „te neandervölgyi” = maradi, retrográd (I. k. 152). Másutt Gál Endre cseveg Ernával a humorról: „már az őseimnek is voltak viccei, nem? Egy neandervölgyinek. A humor okosabb, mint a tudomány vagy a természet” (I. k. 260). Ez egyébként teljesen darvasis alapeszme, a III. k. 128. oldalán Keller Hugó idézi apját: „az egyik feled legyen szívből, a másik meg humorból”. Az orvosnak készülő Arany Ármin a II. k.-ben pedig arról regél, hogy a „neandervölgyi ember nem is tudott beszélni. Olyan volt az állkapcsa. Az új ember, a Homo sapiens már képes volt rá. A neandervölgyiek a könnyeikkel beszéltek”. Ez már kétségtelenül utalás a regény mitikus elemét megteremtő szekeresekre, az egykori könnyemutatványosokra, akiket Darvasi – egyéb műveivel, mint a *Virágzabálók*, a *Taligás* – intertextusként beemel a könyvbe. És még a II. k.-ben, ahogy haladunk előre a történelemben is, a zsidó származású Ármin, akinek családját Auschwitzban elgázosították, és csak ő maradt életben, mondja a látgerről: „milyen rettenetesen fontos dolog egy kanál! Egy bögre! Egy bádóg kistányér. Cipőfűző! Olyanok vagyunk, mint az ősemberek. Neandervölgyiek!” (424) Valamivel odébb: „az ember nem ellensége önmagának. Ezért emelkedett ki, a búvalbaszott neandervölgyieket ezért hagyta el, ezért lett az Úristen képmása. Ezt még a bolsevikok sem vitathatják, csak ők éppen az Isten helyébe akarnak lépni, ami hát lehetetlen” (515). Végül az 564. oldalon zajlik egy misztikus párbeszéd a kert és Putto Lacrima között az „új neandervölgyiekről”, akik a 20. században mindent elvesztettek, újra kell tanulniuk az értelmet, a hitet, a csodákat, még a lelket is. Azt legelőször, mivel egyedül az mentheti meg őket a borzalmaktól, ami jön az emberiségre. Itt óhatatlanul bevilanhat Földényi F. László esszéregényéből, *A guillotine hosszú árnyékából* a korunkra utaló agyatlanság, mellyel az ember visszafejlődésével szembesít minket.

A regény cselekményét Radnóti nagyjából összefoglalta, ezért itt csak vázlatosan utalok rá, mert a könyv jellegét a miliőteremtés, a pszichoerotikus korrajz adja, a szinte filmes snittekkel történő helyszínrajzok (a fotós műterme, a kastélybelső, a börtöncella, a kisvárosi utcakép, a budapesti helyszínek megjelenítése), valamint a karakterteremtés a testre, az arcra, a lélekre fókuszáló képekkel, a belső monológokkal és valóságghú párbeszédekkel; az emberi viszonyokban rejlő többletet a családi mikrovilágok és a világesemények szövedéke képezi; a morális erő, amely képes a pokoli helyzetekből is kiemelni az embert, még akkor is, ha a szereplők elismerik, hogy ők nem alakíthatják a történelmet, ők csak láncszemek a gépezetben. A könyv legnagyobb értékét az írói módszerek, a varázsos darvasis stílus, a nyelvteremtés, a nézőpontváltás, a narratívakezelés, az említett karakterrajzok, a filmes koncepció, a jókor alkalmazott és adagolt szarkasztikus humor adja. Mindamellettt megszámlálhatatlan drámai vagy lélekemelő jelenetből építkezik a könyv, olykor hihetetlen kalandokat él át az olvasó, és számos rendkívülinek mondható halálesetet. A 20. században irgalmatlan vágatába kezdett az emberiség, s a hitét elhagyva – melyen Darvasi nem feltétlen az istenhitet érti, hanem az emberi jószágba, a morálba vetett hitet – idea, eszmehiány van, vallja. „Pillanatok alatt mi is neandervölgyiekké válhatunk.” Az emberiség súlyos civilizációs válságot él át, a rohamléptű változással szinte lehetetlen lépést tartani.

A cselekmény a Monarchia idejéből, 1908-tól indul, Kollowitz gróf kastélyából/kertjéből és felesége temetésével, melyen a poros alföldi kisváros (a III. k. 392. oldalán derül ki, hogy Törökszentmiklósról, Darvasi szülővárosáról van szó) lakói hiánytalanul részt vesznek. Az említett 9 család akkori nemzedékének életét, viszonyrendszerét ismerhetjük meg. A helyszín, a kert mindvégig meghatározó lesz, a kezdeti paradicsominak tűnő állapotoktól egészen 1957-ig, a majdnem teljes pusz-

tulásig. Mellette még a háborús helyszínek: Doberdó, a Don-kanyar, a légerek és Budapest jutnak fontos szerephez. Árvay Gizella grófnő halálával a 13 éves Karolinát hagyta félárván, és náluk szolgál a már említett Sós Erna, a későbbi „vasanya”, a regény legjellemesebb alakja. A kisvárost a magyarokon kívül néhány zsidó család és kevés román lakta. Az ő együttélésük a kezdetekben békés, köztük feszültséget a rájuk zúduló háborús események okoznak, így az 1. világháború, Trianon, a Tanácsköztársaság idején a vörös és fehér terror (bővebben erről az időszakról Rakovszky Zsuzsa: *Szilánkok* című regényében olvashatunk), a sorra életbe lépő zsidótörvények, a 2. világháború, a Horthy-rendszer, a gettósítás, a lágerbe, munkaszolgálatba hurcolás, a nyilasok uralma, az érkező és maradó orosz hadsereg, a Rákosi-éra, a koncepciós perek (köztük Rajkék), az ávosok aljas munkája, végül a Kádár-rendszer mindenkire kiterjedő szovjet árnya, egészen 1957-ig. Félévszázad változó intenzitású iszonyatát kell átélniük a családoknak, ahol a születésekkel és halálokkal lassan cserélődnek a szereplők, két új generáció is felnő, akiknek döntéseket kell hozniuk életük, emberségük megőrzése érdekében. Sós Erna két apától fogant ikerfiat a kaméleon Stein Frici (egy zsidó rabbi fia, a későbbi Szikla Frigyes elvtárs) belerángatja a pesti ávos társaságba, ők pedig magukkal ragadják a lágerből visszatért, árvává lett Arany Ármint is. Fontos szerephez jut Gál tanár úr, aki a város elmeintézetébe helyezte el a nem igazán bolond, inkább habókos nagybátyját, Schneider Tibi bácsit. Szemléletváltáson (köpönyegforgatáson) mennek keresztül a városvezetők is, köztük a polgármester és Barotányi rendőrfőnök. Az ő lánya, Vilmuska álnok csel következtében teherbe esik Tibi bácsitól, melynek súlyos következményei lesznek. Az olvasót traumadömping árasztja el, de mindez jól követhetően elviselhető.

A mű szerkezete ugyanis világos, átlátható, 40 dátumozott fejezetre és kisebb részekre osztott, amelyek valóban az el-

beszélő fantáziájának tobzódásáról árulkodnak. Helyenként irreális, a mágikus realizmusra jellemző történetek tarkítják a cselekményt. A regény befejezetlen, a szerző már dolgozik a folytatáson, amely nem kronologikus felépítésű lesz, hanem 2023-tól retrospektíven visszafelé haladva göngyölyíti fel az eseményeket, a még élő vagy újabb szereplőivel. Bizonyos értelemben Darvasi a 20. század nagyívű regényét írta meg, egy fantasztikus tablóba rendezve az emberi sorsokat. De meg kell jegyeznünk, hogy néhány részlet elhagyásával csökkenthetné volna a többek által eltúlzottnak vélt könyvméretet. Konkrétan mire gondolok? Talán kissé túlfecsegett az I. k. 155–158. terjedő szakasz nem viszi előre a cselekményt vagy a II. k. 141–143-ig eléggé körülményesen előadott részlete, nem beszélve a 184. oldalon levő ellentmondásról: a halálosan megvert Tibi bácsi, haldoklása közben irreális módon, nagy erővel nagyon is reálisan mondja a magáét, még a sírból is visszaszól Árminnak, aki eltemeti. Illetve nem feltétlen szükséges a II. k.-ben hosszasan beszélni Brenner Kelemenről (308–313), vagy a szituációt tekintve a III. k. 21–28. oldalain eltúlzottak Arany Ármin gondolatfutamai, Erzsivel való szeretkezése közben. És még egy elírás: a III. k. végén Ármin Zsolték lakásába szalad fel az utcai lövöldözés elől, és ott Erzsie fogadja, holott Zsolt felesége Anna volt. Valamint bevallom, nekem sok volt a kocsmai jelenet. Igaz, nem éltem alföldi kisvárosban, de meglep, hogy a magyarok mindig, minden körülményben az alkoholhoz folyamodnak, még a gyermekeket is itatják. Persze megértem Darvasi magyarázatát, aki azzal érvel, hogy a „történelem a 20. században részeges volt” (III. k. 194). S ha már a hibákról beszélünk, akkor említsük még meg, hogy eleinte (kétszer) a Talmudra utal a szerző, hogy a vidéki rabbi azt olvasgatja. Ez azonban (a Talmud kötetszámának bősége miatt) elképzelhetetlen, később már következetesen Tórát említ. Valamint az olvasó szándékos megzavarására lehet csak gondolni,

ami aztán több nézőpont alapján tisztul ki: Tibi bácsi halála és a majdnem még gyerek Ármin általi eltemetése. Mégsem a szekér vitte el, ahogy erre említés történik, hiszen később Zsigmond, a kisfia több évi keserű munkával, a Tisza árterében való ásással előhózza a vizenyős talajból az apja csontvázát, összerakja, felöltözteti... Ez a regény egyik legmegrázóbb jelenete. (Csak zárójeliesen: szereplői hasonlóságot vélek felfedezni Tibi bácsi életeménye, mániája és Krasznahorkai *Zsömle odavan* című regényében Kada Józsi bácsi törekvése és sorsa között. Valójában mindketten, még ha botor módon is, de jobbító szándékkal viseltettek a magyar haza ügye iránt.)

Darvasi ugyan nem mond ítéletet a 20. század történelmének felelőseiről, de például Rákosi és Sztálin jellemzése beszédes, illetve a regény szereplőinek párbeszédéből kihallható, hogy kik a háborúk generálói, kik keltik a mindenkori káoszt, csak más-más ideológiai köntösben.

A továbbiakban feltétlen meg kell néznünk, hogy mik a jellemzői a Darvasi-attribútumnak: a mesélésnek, mely egész életművének hajtó motorja. Mert nagy mesélő a kortárs norvég Karl Ove Knausgard is, a *Hajnalcsillag*-sorozattal világhírnévre tett szert, de mi a titka, írói mesterfogása Darvasinak, hogy műve letehetetlen olvasmány? Mindenekelőtt is a gazdag nyelvi regiszter, mellyel beszélteti szereplőit, illetve amellyel ő teremt miliót, korfestést, idegfeszítő atmoszférát. Nála másképp beszélnek a monarchikus időkben, mikor még elvált az arisztokrácia szóhasználata a köznépítől (jó példája ennek, amikor a Horthy házaspár átlátogat Kenderesről a grófhöz, és a kastély személyzete hogy viszonyul hozzájuk), más hangnemben beszélnek az éppen hatalmon levők már a két világháború közötti fasizálódásban, majd a szovjet rendszer kiépülésétől egészen az 1956-os forradalomig. Külön említeni kell a könyv mágikus-mitikus motívumait: a *kert* szimbólumát és a *szekeresek* megjelenítését. A kert aprócska univerzumából tárul fel

Magyarország siralmassá váló állapota. Tömérdek történelmi esemény színhelye a kastély kertje: a világháborúban szinte közkórházzá válik, ahol még Karolina is ápolja a súlyos sebesülteket, a Direktórium idején Stein Friciek bandája gyilkolászik, majdnem áldozatul esik a gróf is, de a népharag is rátámad a kastélyra, csak Erna és Karolina lélekjelenléte oldja fel a helyzetet. Stein Frici Gál tantermében a falon levő térképen pont az ő városukba, a kertbe ló bele. A pusztítás kézzelfogható valósággá válik (I. k. 229). A kert-szimbolika eredetileg az őstörténeti paradicsomra utal, de a kert megszemélyesítésével, hiszen a kert többször megszólal, medítál, bánkodik, sugdos Karolina fülébe, összekacsint Putto Lacrimával, a park szökőkútjának szobrával, többletjelentést is hordoz. És mivel az évtizedek sodrásában egyre jobban pusztul, ezért azt is sugallja, ami ma már romantikusan hangzik, de egykor Henry Dark, J. Milton valamikori házi titkára *Az új Babel* című röpiratában megfogalmazott, hogy a paradicsom nem konkrét hely. Nincs térkép, amely irányt mutatna felé. „A Paradicsom magában az emberben rejlik.” (Paul Auster: *New York trilógia*. Bp., 2018, 21. Század, 63.) Ám Kollowitz gróf kiábrándultan mondja Kőrishnek, a kertésznek: „Ami belül van, az az igazi pusztaság. Ez neked kert?” (I. k. 30). Smiközben Darvasi a rosszal színültig telt világegyetemet bogozza, aközben mérhetetlen utat tesz meg az emberi természet megismerésében.

Ténykedésében, ha szükséges, változtat a narráción: a mindentudó elbeszélő helyett E/1-ben mesél például Sós Erna (III. k. 41–45) vagy Karolina (III. k. 452–454), illetve Stein Frici mondja el önéletrajzát. Ebben a monológban hangzik el a szülőváros neve.

Másik mitikus, legendásított elem a szekeresek megjelenése. Mindig akkor, amikor valakin segíteni kell (I. k. 104) Ez a funkciójuk, valamiképpen a mennyei beavatkozást sejtetik a földi drámai helyzetekbe. Például ők hozzák haza Lackó

Józsefet az olasz hadszíntérről, Doberdóból, a hatalmas hegyek közül. Aki járt már ott, ezt teljesen irracionálisnak vélheti. Megjelenésük ugyan rémes búzzal jár, de a szereplők szerint az a történelem mocskának a szaga, amelyet ők hordoznak, tevékenységük azonban az abszolút játékonyosság. Eleinte nagyon sűrű a megjelenésük, az utolsó kötetben már ritkul. Ez mintha jelzése lenne annak, hogy az emberi örültség és gonoszság oly mértékben elszabadul, az emberek semmiből sem tanulnak, a szekeresek így visszavonulót fújnak. Az emberiség fájdalmát a szekerre festett könnycsepp jelképezi. Rendkívül találóak a fejezetkezdő mondatok, felütések, bármelyiket lehetne idézni. Életesek a helyszínrajzok, erős a miliőteremtés, legyen az temetés, tüntetés, kocsmái verekedés, házastársi veszekedés, lágerbe indított tömeg kínja a vonaton vagy a Westendben működő kuplerájban lezajló zsigeri vagy drámai jelenet. Egészen zseniális a III. k. 267–278-on megjelenített eset, amikor a kis színésznő, Erzsi, Major Tamással együtt találkozik Rákosi elvtárrsal. Szatírba hajló a mozzanat, amikor Erzsi egy rúzsos csókot nyom Rákosi kopasz feje búbjára. Darvasi a sorsát beteljesítő embert ábrázolja akkor is, amikor megmutatja, hogy a háború mit tesz az emberrel, miként forgatja ki emberi mivoltából: képes lesz lopni, csalni, ölni, csak hogy mentse az életét. Lackó Sándor például ígéretet tesz a városi rabbinak, hogy nem fog embert ölni a fronton, ellenben menekülése közben rákényszerül, egy szlovák nő védelme érdekében megöli annak férjét. És bár megígérte a kis színésznőnek, hogy hazatérte után felkeresi őt Budapesten, ami csak három év elteltével valósul meg, de a nőhöz való hűségét elveszti ott, a szlovák pajtában.

Stein Frici, a Lackó-ikrek és Ármin pedig magát a morált tapossa meg, ávosok lesznek a háború utáni rendszerben. De van számos megindítóan szép pillanat is, például amikor az árvává lett Karolina magányosan fest az ódon kastélyban,

akkor döbben rá, hogy „Jézus magánya a kereszten felülmúlhatatlan” (I. k. 298). Darvasi az intertextusokba többször beemeli a szentírási passzusokat, vagy parafrázálja őket. De utal Mészölyre vagy Esterházyra is. Nem szépít, bemutatja a gyűlölet vakságát is, az egymásnak feszülő kegyetlen indulatokat, akár a házastársak vagy vetélytársak között. A megerőszkolt Erna nem tud ezen felülemelkedni: „nem kell túlragoznom, hol lakik a jóisten, mitől döglük a légy, a férfi is tudja, a nő is tudja, mégis ennél bonyolultabb reláció a világon aligha van. Mert ha tudja mindkettő, akkor miért rontja el mindig?” Az átélt szenvedései miatt, miután nagyjelenetében az ávóssá lett fiainak szemébe mondja, hogy „megérdemeltétek!” (a hatévi börtönt), ő adja Zsolt fia kezébe az egykor Stein Fricitől kapott pisztolyt, hogy cselekedjen. És Zsolt bemegy a börtöncellába, lelövi saját apját, Stein Fricit, akkor már Szikla Frigyes elvtársat. A szerző hitelen képet fest az emberről, aki a föld és ég fia, akiben a paradicsomi mellett a Szörny is benne lakik.

Darvasi regényébe bedolgozza a török-szentmihályi lánygyilkosságok történetét is (Rubin Szilárd nagy témáját, amit az *Az aprószenetekben* írt meg. Magvető, 2012), kiegészítve azzal, hogy a gyilkos anyalányán kívül szerepük lehetett az ott lakó orosz kiskatonáknak is. Minimum a prostitúcióban.

A karakterrajzokban sokoldalúan mutatja be az emberi személyiséget, oldalakra rúgna felsorolni akárcsak Erna jellemtulajdonságait. De ugyanúgy foglalkozik Jónás kasznárral vagy Bézsével, a félkarú sofőrrel, vagy a gonosz Barotánnyal, aki végül elnyeri büntetését. Érzékletesen ábrázolja Karolina egyetlen szerelme (Stein Frici) miatti elsovadását. Legmegindítóbb a kis debil, szeretetért sóvárgó, emiatt is gonoszkodó Zsigmond alakja, aki elmagányosodva az útszéli kereszten Jézus lábát csokolva mondja: „Rám hasonlítasz, így vagy te az én testvérem” (III. k. 463). Ez az Ésaiai 53:3. parafrázisa. Az

egész panoptikumban legegyszerűsebb jellem Erna, akit végigkövethetünk kislánykorától kezdve idős koráig, aki férje halála után Gál felesége lesz, és a könyv záró sorában is az igazságért akar kiállni.

Külön oldalakat lehetne szentelni a haláleseteknek, mert mind a 23 haláltörténet egyedi, személyre szabott. Természetesen – Tolsztoj után kis módosítással – mindenki a „maga módján” távozik az életből, de rendkívül tanulságos ezt látni a cselekmény menetében.

A könyvben nagy szerepet kap a sexualitás, talán túlzottan is, de el kell fogadnunk azt a kissé ironikus véleményt, amit Zalatnai fényképész a pornógyűjteményében látható falloszra mond: „az emberiség megmaradásának, a jövőnek záloga”. Korunk genderideológiáját, a nemiség torzulását látva nem is mondott csacsкасágot. Talán megütközhetnénk azon, hogy a szereplők (akár tudván is róla) keresztülkaszul megcsalják egymást. Ez a 20. századi zűrzavaros, háborúkkal terhelt világ velejárója, lásd Karinthy Márton *Ördögörcs* című regényét. Ami azonban ijesztő, hogy korunkban sem jobb a helyzet, igaz, most is háborúk dúlnak, melyeknek kimenetele kérdéses. Nagyon igaz Arany Ármin egy gondolata, aki miközben temette Tibi bácsit, így elmélkedett: „az élet Isten ajándéka. A van és a nincs között univerzális úr tántog” (III. k. 313). Az is különös, hogy éppen ő, aki 19 évesen megjárta a láger poklát, döbben rá arra, hogy Gál tanár úrnak az érettségén kinek a sebét kellett volna felidéznie, hogy ne bukjon meg. „Rólad kellett volna beszélnem, Jézus” (III. k. 11. rész). A Darvasi-attribútumra, a humorra való tekintettel még egy Ármin-mondást idéznék. Mikor elhagyja a lágert, egy fiú azt kérdezi tőle, hogy mi van a hátizsákjában. A válasz: „ami a tiédben, csak egy ausvicc” (II. k. 479).

Darvasi prózapoétikájának színezői elsődlegesen a hasonlat és a megszemélyesítés, ezekkel festi meg a tájat, teszi élővé a várost. Még az 1. világháború kitörése előtt írja: „mintha azt morzészta volna

a fa törzsén a fakopács, hogy Ferenc József csodálatos építménye össze fog omlani” (I. k. 53). Darvasi a jelenetezésben rövid és hosszú snittekkel dolgozik, az 1919-es kastélyt megszálló bolsevik horda, valamint az 1956-os forradalmi utcaképek nagytotáljai szinte beégnék az emlékezetbe. A jelenetek sok fajtáját alkalmazza: találkozunk sorsepizódokkal, pillanatképekkel, helyzetkomikummal, mikrojelenetekkel, kis mozaikkal, életképekkel, kalandregény jellegű leírásokkal, tragikomikus esetekkel, például amikor Keller Emil bácsi föl akarja kötni magát Ármin jelenlétében a boltban, de az épp becsörtető felesége, Hanna megakadályozza. És vannak egészen abszurd történések, így ’56-ban, október 23-án Gál és Erna a Parlamentben tartózkodik, vagy mikor Pintér Emma színésznőt golyótalálat éri, és Behe-mót cipeli a hátán Lackóékhoz (III. k. 514). Ezek rendkívül felgyorsított vágások, közben Ármin már rohan is oda, hogy a lakásban megmútse, majd hívja a sürgősségit.

A regény ábrázolástechnikájában erős a filmes jelleg, többször alkalmaz flashbacket, mert a cselekmény nemcsak lineáris, hanem időnként visszatekintő is, így idéződik fel például Erna első vérzése vagy kiskamasz korában történő önkielégítése egy fadarabbal.

Meg kell említenünk még a nézőpont váltogatását is. Kiemelkedően jó ötlet, hogy az ’56-os magyar eseményekről az óceánon túlról kapunk híradást, a Clevelandben élő magyar közösség egy étteremben rádión hallgatja a forradalmi történéseket nagy felindulással, miközben a korábban emigrált Keller Hugó épp ki-

békülni készül feleségével, Jessicával. A dráma és a humor egybeolvad, majd átsiklik a kép a budapesti helyszínre, ahol megjelennek a tankok, és a Parlament előtt hullák hevernek. A teljes káosz közepette az egybegyűlni akaró Lackó család szétfröccsen, és Aliz, Ármin felesége az üres lakásba toppan be. Ez a zárókép. A mű tehát nyitva hagyja a cselekményt, számos kérdés és kétely emésztheti az olvasót. Ezért várjuk a folytatást.

Befejezésül még egy észrevétel a könyv struktúrájában rejlő szándékról. Miután alaposan bejártuk Darvasi univerzumát, meggyőződhattünk arról, hogy ez a jelenetekből fölépült nagyregény alapvetően egy film forgatókönyvéül is szolgálhatna. Mélységesen csalódnék, ha nem akadna rá filmrendező. Az emberiség nyomoráról szóló 20. századi tabló tökéletes díszletként van jelen, és maguk a karakterek kíváncznak filmre, a párbeszédék már készen állnak, hogy hangosan megszólaljanak. Látványban bőven van részünk, rendkívül pergő a cselekmény. Ráadásul a szerző is többször utal arra, hogy filmes a koncepció. Így a III. k. 459. oldalán, mikor Pest ég az orosz bombáktól, akkor hangzik el: „ez egy óriási film, kérlek. Ez egy Hollywood, ugye? Lódögök és emberi tetemek a színház előtt.” És „valaki forgatott, látak egy kamerát” (III. k. 482). Végezetül: egy interjúban hangzott el Darvasitól, hogy „rendez az ember egy filmet, és egyszer csak benne van”. Olyannyira, hogy az olvasó szeme rátapad a könyv lapjaira, és szeme előtt mint egy filmvászon peregnek az események. És nem tudja levenni róla a szemét. Mert képtelenség.

Mosonyi Kata

MOSONYI KATA (1949) irodalmár, költő. Hét digitális kötete olvasható a MEK-ben: *Szakadt színpalak között* (recenziók, kritikák, 2020), *Búzamező varjakkal* (versek, 2020), *Tükörszilánkok* (versek, 2022), *A behódolásmentes irodalomtörténet* (recenziók, kritikák, 2022), *A vég küszöbén* (versek, 2023), *A Hertzek bűvöletében* (versek, 2023), *Kaleidoszkóp* (versek, 2024).